

Пътят?

47 години, от тях 20 в България. Благодаря Ви. Без Вас, без заобикалящата Ви и без Вашите човешки природи, които ме възпитаха, обогатиха, заякчиха – нямаше да се позволи в българския език да съществува формата: вместо много сонди (несъгласувано) един Сонди. Благодаря, че сте гласували.

Пътят от бащиния ми Емилиян Станев до – стотици и стотици свята – пресъздадени.

Ала
не пътят е див
ти си ръбесто остро
стигане-до теб

До тебе, Биньо!

Думата е социално същество. Ако около нея въздухът оредее, то – подобно на много свои дружки – и тя ще се сгуши сиротно, сякаш в пълно единение. Може обаче да се стигне и до превратност – тя лудешки да жестикулира, да встъпва в неочаквани (или неподозирани) скоропреходни „бракосъчетания“. Често пъти и погрешни.

В друго тълкуване: ако съм принуден непрекъснато да въртя главата си наляво и надясно, то пред мен всичко ще замержелее, ще ме обхванат конвулсии, макар и да съм заповядал вече сам на себе си запазването на спокойствие.

Когато се лееше куха натруфеност на рими и ритми, неговата напук-синтаксис е – противодействие, съпротива. Абсурдоидните му решения са убежище по време на нищо-неказването, или – на дитирамбите. Понякога стиховете му тракат, при ритмизацията често изчезват цезурите. Остават само знаците. Въобще – тракат-тананикат фразите.

Седемстотин-осемстотин стиха не са много. Толкова е превел българският поет през живота си – и то от унгарски. Незабравими творчески дни с него в Кюстендил. Щастлив съм, че отделна стихосбирка има издадена единствено в Унгария. И той дойде на премиерата.

Литература – звучи гордо. Литературата е всекидневието. Литературата, това сте Вие и аз, и той, множество люде. И само люде. Литература създаваме ние и незаписана, и тя ни изгражда (и дочинява) неусетно.

Литературата е насъщният, всесъщата. Та тя е словото. Как злоупотребяваме с нея, с него само. Вългарската и унгарската литература са моето поприще. Щастливец аз. Следя ги, опипвам ги, разглобявам ги, създавам (творичкам) ги лековато, дават ми хляб, на вас ви благодаря за вашата. Пазете я.

Преводите ми са част от моя (творчески) живот. И желая да бъда взискателен към благото си езичество. Вкусно, изкусно. Естествено: и лошият текст може да ми служи за езиковедски примери. Непреводими думи или фразеологизми съществуват, непресъздаваеми текстове – малко. Ала основно не отделни думи се превеждат, а фрази, изречения, ритъм, заддумие, авторов замисъл. Трудностите обикновено решавам на синтактично ниво. Освен всичко задължително са нужни музикален слух, чувство за хумор, честност, обич и наръчници.

Както при валентността се констатира разлика между българската и унгарската глаголна лексика, така има разлики и при пасивността, по-скоро при глаголните се-форми в българския език, респ. пасивни форми, (по-точно: форми с пасивни значения) в унгарския. Тук между двата езика се наблюдава съществена типологична разлика, като може да се заяви, че в унгарския език важноста на опозицията активност~пасивност в плана на израза е малка, ирелевантна, докато в българския език е съществена, релевантна – обикнат пример в трансформационната граматика.

Въпреки тази типологична характеристика (доколкото за българския език почти без изключение лингвистите утвърждават наличието на категория залог) в българския език няма чист, еднозначен показател за тази категория, а в унгарския език има: наставката –(t)atik, -(t)etik. Самата морфема не означава нищо друго, освен страдателност, пасивност.

Пасивността в унгарския език, освен по този морфологичен начин, се реализира най-често на синтактично ниво без възможността всякога в изречението на активна конструкция да съществува пасивна, която се среща почти само за статално положение. Употребата на пасив е ограничена статистически и не е за предпочитане. Обикновено „пасивните форми“ на изречението са безподложни и са едни от възможностите за граматическо изразяване на т.нар. *általános alany* (общ, обобщен подлог), както впрочем и функциите на се-формите в българския език също са често синтактични, с модално значение.

В българската езиковедска литература се говори за възвратни форми, за страдателна конструкция, за пасивно изречение, изобщо за „система от залогови форми и значение”.

Залоговото значение е семантично явление, а залоговите форми са отчасти лексикални, отчасти синтактични по характер. Залогът и в българския език, в най-широкия смисъл на понятието, е граматическа категория. С уговорка мога да приема мислите на Е. Георгиева, според която пасивността е морфологическа (според мене лексикоморфологическа), а страдателността е морфосинтактична категория.

Къде излиза, макар и за кратко време сп. „Фрагменти“? В коя литература се ражда движението „нава“? Или понятието соцминимализъм? Редица автори и смесени, тематични сборници... В унгарската литература съвсем не е характерно всичко това. Създадох сборник от 168 автора... Скалъпих 19 шеговити и сериозни точки за възможни причини на авторския вкус към късата форма в българската писменост... Ето някои:

- Може да е било зрялост, инат, безперспективност, противодействие, втръсване, воал – мислех-казвах по-рано. – През осемдесетте, седемдесетте ... години, българските редакции почти винаги отхвърляха като недостойни за публикуване, като вторични продукти стихотворенията от няколко реда, афористичната проза, мислите-изречения. – Сигурно бяха (може да са били) досадни за властта малките „готови“. Как така късо може да се изрича нашето голяямо КАКВО – будалка ме туй нищичко? В разлятото сред широки хоризонти мощно единство как се прокрадват тия непоискани нещица като мръсотия под ноктите? – Макар че не бяха трески, невинни и случайни палави стихчета, абсурдоидни етюди, лапидарни мъдрости, гримаси или камъчета, а завършени продукти, „от всякакъв вид“. – Въпреки познатата славянска и съществуваща южна словоохотливост, ето доказателство: краткост. Поне в думите да бъдем събрани. – За мисли винаги имаше, за взривно събиране в стих – забързано, забавено, в затвора или в емиграция. За сбито формулиране: забранено изказване или като една от формите на скриването. – Защото бързаме да живеем?, дързостта на мисълта?, плющене с крила?, тегли пръстта? – Междинното битие е кратко. Пътят през нас. Звученето и екът. Дреболия.

Хайку за мен е колеблива междинна сигурност. Тръгва и пристига. Двусъставно, двучленно е. От до. Между тах, да: единствеността на центробежното нежно напрежение – тя опитва да го расейва, разтърси... тъкмо в интимно премятане. Откъсва от нещо цяло, ала го откъсва ако и то е елемент с присъщна цялост. Моментът на откъсването е задължително (желателно) възпоказване: ето. Помръдване от... е опит за живот в думи дотам. Или обратно: отдотам дооттук. А междуременно и междусловно:

едно скърцане на вирната глава, едно дивно мълчание, едно безспирно дудукане, едно дори допиране на начало и край... Леко точният път на ясното между. Може би, понякога, дай боже и игриво. И окова обикновено на изящно и естествено броене.

Пътят не е то,
той не е хармонично
лицемерило.

Пристигнахме тук от къси далечини, от свои минала, за да се обогатим. Пристигнах – рожбата на следвоенен австрийски пленнически лагер, унгарецът аз ... Бе споделил някой именит български литератор за мен: за да запази целостта на двете автентичности – раздвоява себе си. Свидливо моя нераздвоеност! Толкова яко и красиво се преплитат тези насоки и посоки: две култури, два езика, две литератури – те се кълбят в едно цяло. Човек се мята в изящен капан. Рови го и го разширява. Вижда от него общия небосвод, същите дъги. По тях. Да опозная българския и унгарския езиков свят. Дано с успех, с въздействие. Да, но... Аз съм езикът, езикът е моето аз. Ние сме езикът? Колективното аз е нащърбена модалност. Пеперуденото време е като казармения бит. Който носи знамето, и него носи то; или не го носи. Езикът възпитава човека. Езикът е божи дар. Коварно покривало. Езикът е пеперуда. Пеперудата не е кон. Моите капаци са два. Обичам ги. От ляво и от дясно. Както и крачките: след лява – дясна, след дясна – лява. Иначе разкрачът расте само... до една граница.

Казваш ми: кравай, заповядай! Не ми се крава, ни заповяда ти казвам, вкарвайте, шут! Прекапвам аз със самопарашут сред нас. Конструктивната единица априори е в нюфутуристично кара-кариера, ще знаем. И знаем, че в ложето не Щемо литва, а МО тика. Еква скършен смях.

Транзитивността разглеждам в тесния смисъл на думата: като свойство на глагола да представи действителността (отразена и субмилирана като резултат на смисловна абстракционна дейност + общо, конвенционализирано национално познание) като действие, процес, протичащ, насочен не отнякъде нанякъде изобщо, а от някъде (от някого, от нещо) към (върху) нещо, някого.

Но транзитивността не е априори дадена в отделните езици. Тя е семантична категория, а от друг страна, може да се изменя с деривационни средства: в унгарския език за тази цел служат префиксацията и наставките, а в българския език също представките и деривационният елемент се (рядко си).

В повечето случаи в семантиката на глагол се крие „възможността за определен тип съчетаемост“, т.е. за потенциална, изразена и неизразена преходност. В кавичките предавам логичните и правилни съждения на Ст. Стоянов, но не мога да се съглася с продължението на неговото заключение: „Не е вярно следователно твърдението на някои граматисти, че „някои глаголи в едни случаи са преходни, а в други непреходни“.

Самата глаголна преходност в унгарския език лесно „се контролира“, ако глаголят „търпи“ пряко допълнение, което чрез афикса – t се разграничава – е преходен, ако не „търпи“ – непреходен. Варианти на двояко поведение на някои глаголи, като мисля нещо (и за нещо), обикновено е а) не са равностойни, дистрибутивно са различни; б) между тях има трансформационна връзка. В българския език тази операция обикновено не може да се прилага, защото прякото допълнение няма показател за падеж. Поради това има право да пише В. Маровска: „Не е необходимо [...] да се разглежда непременно словосъчетание глагол – пряко допълнение, за да се прецени дали един глагол е преходен или непреходен.

Достатъчно е да се вникне в семантиката на самия глагол. В собствената му „микросистема“ е заложена възможността глаголно действие да предхожда или не върху някакъв обект на действието. Тук решаващ фактор е единствено специфичната семантика на глаголната форма“ (Маровска)

Унгарските и българските глаголи биха могли да се групират примерно така:

а) преходни глаголи, които обикновено са без изразено пряко допълнение, ако все пак се дава, то е естественото пряко допълнение: сея (ориз...), или преносно-специално от изходното: (ерес);

б) преходни глаголи, които са обикновено с изразено пряко допълнение; но то понякога може и да се изпусне: мия (мия риза, мия си ризата);

в) непреходни глаголи, които в известни случаи се транзитивират – примери тук са „опроверганите“ глаголи на В. Маровска; тук спада и т.нар. фигура етимологика: живее си живота и пр.);

г) непреходни глаголи, които само с префигиране стават транзитивни

Когато ветрец бърбив се фука омайно
и младок е още твоята дъбрава,

когато пошепва листака потайно,
но осланени залези в бяла забрава
се спускат и улавяш шума на невена,
когато с лилия ме засягаш за избава
и боли ме, поспираш смутена,
когато търпението ти коралово драска
и далечина мъхее, трепери маска,

ще се отроня и ще бъдеш благословена.

Горките синтактични единици: как ли не бяха те назовани, какви ли не тежести, тежнениа им бяха приписани, какви ли не терзаещи се и тънки герои не бяха те на авторски метафори! Славейков от смешните календари. „Мъж е онзи, който върже гащи, а писател, който знай да дращи.“ Писателят по призвание си е привърженик на свободата. Да не искаме да предписваме на хората как да се обличат. Оттук вече е на една крачка униформата.

Вярно, изчерпват се думите, натоварени са с излишно бремене, охкат – без тях обаче сме за никъде. Трябва да им сложим подпори, патерици, трябва да ги освежим, да ги окуражим, трябва да създадем нови, трябва да извадим на бял свят по-малко известни техни характери, природи – като ги обкръжим с други подобни тям слова.

Словото бяга
пътят препуска пък жест
се заглажда в юмрук.

ПЪТЯТ, ДА.

Дьорд Сонди